

STANISŁAW LISIECKI
Poznań

POLSKA OPINIA PUBLICZNA WOBEC RFN, NRD I ZJEDNOCZENIA NIEMIEC

Problemy niemieckie, a zwłaszcza przemiany w stosunkach pomiędzy RFN i Polską, RFN i NRD, sprawa zjednoczenia Niemiec od wielu lat przyciągały uwagę polskiej opinii publicznej. Stosunek Polaków do RFN i NRD, ocena stosunków niemiecko-polskich i postawy wobec Niemców kilkakrotnie były przedmiotem badań w sondażach Centrum Badania Opinii Społecznej — CBOS i Ośrodka Badań Opinii Publicznej PR i TV — OBOP.

W niniejszym opracowaniu przedmiotem rozważań są sondaże przeprowadzone w latach 1985–1990. Taka perspektywa pozwala na uchwycenie pewnej dynamiki postaw i opinii społeczeństwa polskiego wobec RFN (przed zjednoczeniem), NRD, Niemców jako narodu, zbliżenia i połączenia dwóch państw niemieckich.

I. POSTAWY I OPINIE DOTYCZĄCE REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC (PRZED ZJEDNOCZENIEM)

Stosunek Polaków do RFN, ważniejsze uwarunkowania opinii i postaw wobec tego kraju były przedmiotem badań sondaży CBOS w latach 1985, 1987 i 1990¹.

Obraz, jaki rysował się z wypowiedzi uzyskanych w 1985 i 1987 r. był dość czytelny. Można go było sprowadzić do następującego stwierdzenia: jest to państwo, które nie budzi sympatii, lecz powinno się je cenić i zacieśniać z nim współpracę — zwłaszcza gospodarczą.

Wśród czynników warunkujących postawy negatywne na plan pierwszy wysuwały się niepokoje i obawy związane z rosnącą potęgą gospodarczą i polityczną RFN. Jak wynikało z badań przeprowadzonych w 1985 i 1987 r. RFN określana była jako państwo, które stanowi największe zagrożenie dla Polski; w 1985 — opinię taką podzielało 63,9%, w 1987 — 48,3% społeczeństwa polskiego².

¹ Podstawowy zasób informacji zaczerpnięto z sondaży: *Jubileusz ONZ* — wrzesień 1985; *Świat wokół nas* — październik 1987; *Aktualne problemy* — sierpień 1987; *Opinie o Republice Federalnej Niemiec i wzajemnych stosunkach między tym krajem a Polską* — styczeń 1988; *Świat wokół nas* — luty 1990.

² *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec i stosunkach polsko-zachodniemieckich*. CBOS, Warszawa, styczeń 1988, s. 3.

Obawom i poczuciu zagrożenia towarzyszył chłodny stosunek do RFN. Spośród 18 państw, wobec których respondenci w badaniach z 1987 r. wyrażali swoje uczucia na skali termometru od -50° do $+50^{\circ}$ (stosunek chłodny — poniżej 0° , stosunek neutralny — 0° , stosunek ciepły — powyżej 0°), tylko dwa kraje otrzymały minusową średnią ocen: Izrael (-8°) i RFN (-3°)³.

Wśród cech warunkujących nastawienia pozytywne na plan pierwszy wysuwa się ocena poziomu gospodarczego RFN. Prawie co drugi badany postulował zacieśnienie z tym krajem współpracy gospodarczej. Jako wyraz uznania dla pozycji gospodarczej RFN można było również potraktować fakt, że wśród osób nie wykluczających możliwości stałego osiedlenia się za granicą (25,80%), część (13,20%) wymieniała RFN jako kraj ewentualnej docelowej migracji. Częściej wymieniano jedynie Stany Zjednoczone, rzadziej Francję i Włochy⁴.

W odróżnieniu od badań przeprowadzonych w 1985 i 1987 r. badania przeprowadzone w 1988 r. wykazały, że stosunek społeczeństwa polskiego do RFN zmienił się, i to w różnych aspektach. Wzrosła średnia temperatura uczuć. W październiku 1987 r. wynosiła -3° , rok później już $+6^{\circ}$. W 1987 r. RFN była jednym z dwóch państw, które miały minusową średnią ocen, w 1988 r. średnia temperatura uczuć wobec RFN była wyższa niż wobec Rumunii (-5°), NRD (0°), Kuby ($+1^{\circ}$), Turcji ($+4^{\circ}$), Bułgarii ($+5^{\circ}$) i identyczna jak w przypadku Czechosłowacji i Indii.

Tabela 1

Temperatura uczuć wobec RFN w $^{\circ}\text{C}$	Respondenci według terminów badań (w procentach)		
	X'87	X'88	
+50 - 41	3,1	8,1	
40 - 31	3,0	5,9	
30 - 21	5,8	9,9	50,1
20 - 11	9,3	11,1	
10 - 1	13,1	15,1	
0	26,0	19,7	
-1 - 10	11,8	11,2	
11 - 20	9,0	7,2	
21 - 30	6,4	4,3	29,9
31 - 40	3,7	2,2	
41 - 50	8,2	5,0	
Brak oceny	0,5	0,2	
Średnia temperatura	-3	+6	

Źródło: *Opinie o Niemczech, Republice Federalnej Niemiec i stosunkach polsko-zachodnionieemieckich*. CBOS, Warszawa, styczeń 1989, s. 7.

³ *Ibidem*, s. 4.

⁴ *Ibidem*, s. 5.

Zmieniły się nastawienia afektywne. W porównaniu z październikiem 1987 r. o 15,8⁰/o wzrosła liczba określających dodatnio własne uczucia, zmniejszyła się natomiast liczba deklarujących obojętność (o 6,3⁰/o) i niechęć (o 9,2⁰/o) ⁵.

O wzroście sympatii społeczeństwa polskiego wobec RFN dowiadujemy się również ze swobodnych odpowiedzi na pytanie: „Jaki kraj wzbudza Pana(i) sympatię?”. Respondenci mieli za zadanie podanie pięciu dowolnie wybranych państw ze wszystkich kontynentów. Na kilkadziesiąt wymienionych grup RFN uplasowała się pod względem częstotliwości wskazań na trzecim miejscu (12,9⁰/o) po USA (21,9⁰/o) i Japonii (18,6⁰/o) ⁶. Rządziej wymieniano takie państwa jak: ZSRR (12,7⁰/o), Francja (8,9⁰/o), Szwecja i Włochy (po 8,7⁰/o), Węgry (8,2⁰/o), Szwajcaria (7,4⁰/o), Kanada i Wielka Brytania (po 5,1⁰/o), Austria (4,7⁰/o), Grecja (4,3⁰/o), Australia (3,3⁰/o), NRD (3,1⁰/o), Chiny (3⁰/o).

Wskaźnikiem nastawień wobec RFN mogły być również odpowiedzi respondentów na pytanie, w jakim kraju chcieliby zamieszkać na stałe. Spośród wskazujących konkretny kraj 15,2⁰/o wybrało Republikę Federalną Niemiec.

Widoczna zmiana nastawienia wobec RFN była rezultatem zmian w sposobie wartościowania państw przez polską opinię społeczną. Silnie działający przez wiele lat czynnik emocjonalny o wyraźnym polityczno-ideologicznym zabarwieniu tracił znaczenie. Wzrastała rola czynnika pragmatycznego z silną motywacją ekonomiczną. Wśród uzasadnień zarówno sympatii wobec RFN, jak i ewentualnego osiedlenia się w tym kraju zdecydowaną pierwszoplanową rolę odgrywały wysoki poziom życia, dobre warunki materialne, możliwość szybkiego dorobienia się (36,2⁰/o) oraz dobrze zorganizowana, efektywna i osiągająca sukcesy gospodarka (29,1⁰/o). Zwracano również w uzasadnieniach uwagę na kulturę pracy i takie cechy Niemców, jak pracowitość, gospodarność, oszczędność (6,7⁰/o) oraz zamiłowanie do ładu i poszanowania porządku (4,7⁰/o) ⁷.

Wzrastającemu postrzeganiu RFN jako kraju sukcesu gospodarczego i dobrobytu obywateli towarzyszył malejący odsetek respondentów traktujących RFN jako konkretnego wroga Polski. Wprawdzie wciąż zajmowała ona pierwszą pozycję w swoistym rankingu państw, którym społeczeństwo polskie przypisywało złe zamiary wobec Polski (34,4⁰/o), ale w porównaniu z sierpniem 1985 r. — liczba wskazująca na RFN jako państwo najbardziej zagrażające zmniejszyła się w 1988 r. o 23,7⁰/o ⁸.

⁵ *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec...*, styczeń 1989, s. 6.

⁶ *Ibidem*, s. 8.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Opinie o Niemieckiej Republice Demokratycznej i stosunkach pomiędzy tym krajem a RFN*. Warszawa, styczeń 1988, s. 2.

Tabela 2

Państwa najbardziej zagrażające Polsce	Respondenci według terminów badań (w procentach)					
	dorosła ludność kraju				młodzież	
	VIII	IV	X	X	IV	IV
	85	87	87	88	85	88
Republika Federalna Niemiec	59,1	48,3	47,0	35,4	47,4	30,9
Stany Zjednoczone	35,1	23,1	14,0	10,2	42,3	26,5
Związek Radziecki	14,9	20,4	12,0	16,1	26,4	38,4
Niemcy — ogólnie	11,1	8,9	13,7	15,5	3,3	8,8
Niemiecka Republika Demokratyczna	5,1	8,0	7,1	4,3	5,7	9,0
Nie ma takich państw	2,6	4,6	8,5	19,6	2,7	3,7

Źródło: *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec...*, styczeń 1989, s. 10.

II. OCENA I POSTAWY WOBEC NRD

Przy okazji wizyty Ericha Honeckera w RFN (w 1986 r.) CBOS podjął próbę ustalenia nastawienia Polaków wobec NRD. Przeprowadzony w 1987 r. sondaż wykazał, że Polacy nie darzą tego kraju ani szczególną sympatią, ani zaufaniem — przeważała nieufność i poczucie dystansu. NRD zajmowała 15 pozycję na liście 18 państw, uszeregowanych według temperatury uczuć. Z kolei na liście 17 państw uznawanych za najbardziej niebezpieczne dla Polski, zajęła czwarte miejsce — 7,1% wskazań, RFN — 47%, USA — 14%, ZSRR — 12%. Mimo iż NRD przynależała do tego samego układu obronnego co Polska, zaledwie jeden na trzydziestu badanych (3,3%) był skłonny zaliczyć to państwo do prawdziwych sojuszników. NRD była poza tym jedynym państwem Układu Warszawskiego postrzeganym częściej jako potencjalny przeciwnik niż jako sojusznik⁹.

Również przywódca NRD E. Honecker nie należał do mężów stanu darzonych przez Polaków sympatią. Był jednym z pięciu przywódców państw RWPG, wobec których mniej osób deklarowało sympatię niż niechęć (N. Ceausescu — 15,9%, T. Żiwkow — 6,5%, G. Husak — 4,3%, E. Honecker — 4,2%)¹⁰.

III. OPINIE O NIEMCACH

W sondażach CBOS z 1987 i 1988 r. zadano pytanie, co się Polakom podoba, a co nie podoba u Niemców. Wypowiedzi pozwoliły na opracowanie katalogu cech dodatnich i ujemnych¹¹.

⁹ Spośród państw przynależnych do NATO postrzegano tak tylko RFN, USA i Wielką Brytanię.

¹⁰ *Opinie o Niemieckiej Republice Demokratycznej...*, s. 3.

¹¹ *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec...*, styczeń 1989, s. 3.

I tak na stereotyp dodatni składają się następujące cechy:

— troska o ład i porządek	26,9 (w 0/0)
— kultura i utrwalone wzorce pracy	24,1
— pracowitość	19,7
— gospodarność	18,8
— czystość	11,9
— umiejętność podporządkowania się	11,5
— dobra organizacja pracy	6,1
— oszczędność	5,9
— kultura osobista	4,4
— umiejętne zarządzanie	2,7

Katalog wad jest równie obszerny, chociaż częstość wskazań była tu o połowę mniejsza. Najczęściej wymieniano:

— wyniosłość, zarozumiałość, manię wyższości	12,7 (w 0/0)
— lekceważący stosunek do Polaków	11,7
— łutność, pycha, zadufanie	9,1
— faszystowska przeszłość	8,6
— agresywność, wrogość wobec obcych narodów	7,2
— rasizm, nacjonalizm, szowinizm	5,7
— zachłanność, zaborczość	4,9
— język niemiecki	3,8
— hałaśliwość, rubaszność	3,3
— posłuszeństwo, nadgorliwość	2,7

Nie było natomiast u badanych zgody co do występowania różnic pomiędzy mieszkańcami RFN i NRD. Wprawdzie większość, bo 64,10% odpowiadała twierdząco, ale już na pytanie, czy te różnice są duże, skłonnych odpowiedzieć pozytywnie było 14,30%, a 21,60%, że znaczące. Jako niewielkie oceniało 16,20%, a 20,50% nie miało w tym względzie wyrobionego zdania¹².

Gdyby przyjąć podział dychotomiczny, to o istnieniu bardzo dużych różnic przekonanych było 35,90%, a o tym, że są one bardzo małe lub żadne — 43,50%.

Tylko część badanych (12,40%) zawarła w swoich wypowiedziach bezpośrednie porównanie Niemców z RFN z Niemcami z NRD.

Stwierdzono, że Niemcy z RFN są:

— bogatsi, lepiej żyją	10,8 (w 0/0)
— bardziej tolerancyjni	2,5
— bardziej agresywni, zawzięci	2,4
— przyjaźniej nastawieni wobec Polaków	1,6

¹² *Ibidem*.

- bardziej pracowici, zapobiegliwi 1,5
 — mniej hałaśliwi, lepiej ubrani, czystszy po ok. 0,5

W sumie oceny pozytywne Niemców z RFN znacznie przewyższały oceny Niemców z NRD, a w stereotypie Niemców z RFN oceny pozytywne przeważały nad negatywnymi. Zaważyła na tym korzystna ocena poziomu i warunków życia — rzadziej zwracano uwagę na gospodarkę i sytuację polityczną, bardzo rzadko na znany lub domniemywany stosunek do Polaków.

IV. OCENA STOSUNKÓW POLSKO-ZACHODNIONIEMIECKICH

W badaniach z 1987 r.¹³ respondentów zapytano o ocenę stosunków pomiędzy Polską a RFN. W wypowiedziach dominowały opinie, że stosunki między Polską a RFN nie są ani dobre, ani złe, czyli że są bez wyrazu (co czwarty respondent postrzega je jako dobre, co ósmy jako złe). W opinii badanych stan ich był korzystniejszy niż stosunków polsko-amerykańskich, gorszy natomiast niż polsko-radziecki (tabela 3).

Tabela 3

Ocena stosunków	Oceniający wzajemne stosunki między Polską a: (w procentach)		
	RFN	USA	ZSRR
Dobre	26,9	20,9	75,3
Ani dobre, ani złe	59,3	56,9	19,4
Złe	12,9	21,2	3,8
Trudno powiedzieć	1,1	0,7	0,5

Źródło: *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec...*, styczeń 1989, s. 5.

Tabela 4

Ocena stosunków polsko-zachodnio-niemieckich	Respondenci według terminów badań (w procentach)			
	X'87		X'88	
Bardzo dobre	0,6		1,0	
Raczej dobre	25,4	26,0	22,9	23,9
Ani dobre, ani złe	59,3		56,7	
Raczej złe	12,1		17,2	
Bardzo złe	0,8	12,9	1,3	18,4
Trudno powiedzieć	1,1		1,0	

Źródło: *Opinie o Niemcach, Republice Federalnej Niemiec...*, styczeń 1989, s. 14.

¹³ *Ibidem*.

W 1988 r. stosunki pomiędzy Polską a RFN pozytywnie oceniał niemal co piąty dorosły Polak (23,9⁰/o), a negatywnie — co czwarty (18,5⁰/o). Przeważał pogląd, że nie są one ani dobre, ani złe (56,7⁰/o). W porównaniu z 1987 r. zmniejszyła się kategoria osób oceniających je negatywnie (o 2,1⁰/o), jak i tych, których ocena nie była ani dobra, ani zła (2,6⁰/o).

Sprawa połączenia dwóch państw niemieckich była przedmiotem badań w 1987 r. (tuż po wizycie E. Honeckera w RFN) i w lutym 1990 r. — gdy spierano się już tylko o termin zjednoczenia (tabela 4).

a) Polacy wobec zacieśniania stosunków pomiędzy RFN i NRD

Przy okazji wizyty E. Honeckera w RFN podjęto próbę ustalenia, jak Polacy zapatrują się na zacieśnianie kontaktów pomiędzy RFN a NRD i jakie przewidują tego następstwa dla Polski¹⁴. Prawie połowa badanych 47,1⁰/o stwierdziła wówczas, że skutki zacieśniania kontaktów pomiędzy RFN i NRD mogą być dla Polski niekorzystne, prawie co piąty (18,6⁰/o) — korzystne, 28⁰/o nie przypisało mu żadnego znaczenia, a 5,6⁰/o nie miało wyrobionego zdania — wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Wyraźne przeważały oceny negatywne (o 30⁰/o) nad pozytywnymi (tabela 5).

Przy negatywnej ocenie skutków ewentualnego zacieśniania współpracy między NRD i RFN kierowano się następującymi względami:

1) Niebezpieczeństwem wzrostu militarnego zagrożenia Polski — 43,1⁰/o spośród dostrzegających negatywne skutki. Oto typowe wypowiedzi: „Wtedy to się do nas dobiórą”; „Już byliśmy między potężnymi i rozebrali nas na kawałki”; „Na pewno domagaliby się zmiany granic”.

2) Zagrożeniem dla powojennego ładu w Europie, ukształtowanego na konferencji poczdamskiej — 24,7⁰/o spośród dostrzegających negatywne skutki (11,7⁰/o ogółu badanych). Uzasadnienia stanowisk były dość standardowe: „Mielśmy już III Rzeszę, każde połączenie byłoby dla nas tragiczne”; „Zjednoczenie Niemiec doprowadzi do antagonizmu i wrogości wobec Polski”; „Mogą odżyć niemieckie ciągoty na wschód”.

3) Niebezpieczeństwem nawrotu tradycyjnych nastawień antypolskich i nacjonalizmu niemieckiego — 17,8⁰/o spośród przewidujących niekorzystne skutki (8,1⁰/o ogółu badanych). Obawy swe przedstawiano w następujących wypowiedziach: „Polacy nie mogą ufać Niemcom — zawsze się to kończy źle”; „Zawsze wydaje im się, że są lepsi od Polaków i będą nas pouczać”.

4) Okolicznościami, które w historii Polski kończyły się dla kraju tragicznie. Prawie co dziesiąty (4,7⁰/o ogółu badanych) stwierdzał: „Powtórzyłyby się rok 1939”; „Historia lubi się powtarzać”.

¹⁴ *Opinie o Niemieckiej Republice Demokratycznej...*

Tabela 5

Respondenci uznający zaciętnienie kontaktów NRD z RFN za:			
niekorzystne dla Polski		korzystne dla Polski	
część	rzadziej	część	rzadziej
bez znaczenia dla Polski			
część		rzadziej	
zależnie od cech społeczno-demograficznych			
Wiek			
	Do 24 lat (40,9%)	Do 24 lat (32,6%)	Do 24 lat (22,1%)
	35 - 44 lat (44,1%)	35 - 44 lat (33,1%)	
	Wykształcenie		
	Niepełne podstawowe i podstawowe (43,8%)	Niepełne podstawowe i podstawowe (31,7%)	Niepełne podstawowe i podstawowe (14,1%)
	Wyższe (20,1%)		
	Przynależność do grupy społeczno-zawodowej		
Inteligencja techniczna (52,2%) Prywatni właściciele (52,7%)	Rolnicy (42,4%) Gospodynie domowe (42,9%)	Rolnicy (33,8%) Gospodynie domowe (32,9%) Pracownicy handlu i usług (31,1%)	Inteligencja techniczna (39,1%) Technicy (23,1%) Pracownicy biurowi (25,9%) Pracownicy umysłowi średniego szczebla (23,1%) Robotnicy wykwalifikowani (21,9%)
Miasto pow. 500 tys. (51,6%) Miasto 100 - 500 tys. (51,2%)	Miasto 20 - 100 tys. (44,5%) Wieś (45,0%)	Miejsce zamieszkania Miasto 100 - 500 tys. (23,5%)	Miasto pow. 500 tys. (16,1%)
Członkowie PZPR (53,2%)	—	Przynależność organizacyjna Członkowie innych organizacji (31,8%) Członkowie PZPR (24,6%)	Członkowie innych organizacji (15,1%)

Zródło: *Opinie o Niemieckiej Republice Demokratycznej i stosunkach pomiędzy tym krajem a RFN*. Warszawa styczeń 1989, s. 12.

5) Ograniczeniem wymiany i pomocy gospodarczej dla Polski — 6,5% rokujących niekorzystnie (3,1% ogółu badanych) obawiało się że: „Zwiększy się handel NRD z RFN na niekorzyść Polski”; „Nasze miejsce na rynku RFN zajmie NRD” itp.

Wśród respondentów uznających zacieśnianie kontaktów między NRD i RFN za korzystne dla Polski (prawie 20% ogółu badanych) dominował pogląd, że może to w znacznym stopniu wpłynąć na zmniejszenie wzajemnych polsko-niemieckich waśni i uprzedzeń.

1) 47,2% spośród dostrzegających korzyści uważało, że nadszedł czas, by stosunki te rozwijały się w duchu wzajemnej życzliwości, poszanowania odrębności, przyjaźni i współpracy. Konstatowali: „Jesteśmy sąsiadami i zależy nam na tym, żeby była zgoda”; „Trzeba zatrzeć ślady przeszłości”.

2) Według 37,4% badanych z tej grupy (5,9% ogółu badanych), normalizacja stosunków niemieckich jest korzystna, gdyż: „Ułatwiłoby to rozszerzanie kontaktów gospodarczych, kulturalnych i innych”; „Każda współpraca zbliża ludzi i narody”.

3) Jako normalny skutek obecnego etapu polityki odprężenia, traktowało zacieśnienie stosunków niemiecko-niemieckich 28,5% (4,5% ogółu badanych). Twierdzili oni, że: „Europa jest bardziej bezpieczna”; „Niemcy są spokojniejsze”; „Większość Niemców nie chce wojować, za dobrze żyją”.

4) Opinię, że Niemcy to jeden naród i kiedyś taka normalizacja, a nawet zjednoczenie musi nastąpić reprezentowało 10,2% (1,6% ogółu badanych).

b) Połączenie dwóch państw niemieckich. Opinie i emocje

Wyniki sondaży CBOS, poświęcone sprawie połączenia Niemiec, wykazały, że w 1989 r. nastąpiła silna polaryzacja polskiego społeczeństwa, równe były grupy aprobujących (41%) i kwestionujących (41%) prawo Niemców do zjednoczenia¹⁵ (tabela 6).

Wśród akceptujących można wyróżnić dwie opcje: większościową — opowiadającą się za połączeniem w odległym czasie (84%) i mniejszościową — zwolennicy natychmiastowego połączenia (16%).

Porównanie wyników sondażu z lutego 1990 r. z danymi sprzed dwóch i pół roku (październik 1988) wykazywało stabilność liczby kwestionujących prawo do połączenia. Znaczące zmiany zaszły w pozostałych grupach. O 10% wzrosła liczba aprobujących prawo Niemców do połączenia, ale jednocześnie o połowę (z 13% do 7%) zmniejszył się odsetek zwo-

¹⁵ Polacy wobec kwestii niemieckiej. Warszawa, marzec 1990.

lenników natychmiastowej fuzji, wzrosła natomiast prawie dwukrotnie (z 18% do 32%) frakcja optujących za połączeniem w dalszej, dość odległej perspektywie czasowej (tabela 7).

Tabela 6

Charakterystyka badanych	Stosunek do połączenia państw niemieckich (w procentach)				Liczba osób
	przeciwnicy	zwolennicy		brak stanowiska	
		ostrożni	zdecydowani		
Ogółem	40,7	34,4	6,6	18,3	1499
Płeć					
Mężczyźni	38,6	37,7	8,9	14,8	730
Kobiety	42,7	31,3	4,4	21,6	769
Wiek					
Do 29	38,7	35,8	6,0	19,5	318
30 - 39	39,5	33,9	6,4	20,2	392
40 - 49	38,5	39,7	7,1	14,6	239
50 i więcej lat	43,5	31,7	7,0	17,8	545
Miejsce zamieszkania					
Wieś	44,3	30,2	4,8	20,8	567
Miasto	38,4	37,0	7,8	16,8	922
Wykształcenie					
Podstawowe	45,4	27,6	5,4	21,7	635
Zasadnicze zawodowe	39,5	36,1	7,5	16,9	319
Średnie	39,8	38,3	6,7	15,3	405
Ponadśrednie	25,0	50,7	10,0	14,3	140
Zagrożenie ze strony Niemców					
Odczuwa	48,9	31,8	3,6	15,6	1016
Nie odczuwa	23,7	40,0	13,0	23,3	455
Stosunek do RFN					
Sympatia	27,8	43,8	11,9	16,5	514
Obojętność	37,4	32,7	5,5	24,4	254
Niechęć	50,8	28,5	3,3	17,3	722
Stosunek do polityki RFN					
Pozytywny	24,5	39,2	17,0	19,3	212
Neutralny	30,3	40,1	7,2	22,4	499
Negatywny	52,9	30,5	2,9	13,7	730

Źródło: *Polacy wobec kwestii niemieckiej*, CBOS, Warszawa, marzec 1990, Aneks.

Stabilność grup kwestionujących wynika w dużej mierze z podejrzliwości wobec Niemców i kanclerza federalnego, H. Kohla. Jego wizyta w Moskwie to dla połowy Polaków powód do obaw, podejrzenia, że Niemcy próbują się dogadywać z Rosjanami poza plecami swoich sojuszników i Polski. Wiele stracił sam kanclerz RFN: liczba nie darzących go sympatią między wrześniem 1989 r. a lutym 1990 r. wzrosła o 33% (z 18% do 51%), a odnoszących się do jego osoby z sympatią zmalała z 18% do 12%¹⁶.

Jak wynikało dalej z sondażu przeprowadzonego w lutym 1990 r. większość Polaków lękała się o rozwój wydarzeń po połączeniu państw niemieckich. Być może — stwierdzono w komunikacie z badań — wynikało to z faktu, że bardziej boimy się Niemców (70%) niż Rosjan (10%) (tabela 8).

Tabela 7

Poglądy na zjednoczenie państw niemieckich	Respondenci według terminów badań (w procentach)	
	X 1988	II 1990
Jestem zdecydowanym przeciwnikiem połączenia państw niemieckich	40,3	40,7
Opowiadam się za zjednoczeniem, ale w bardzo odległym czasie	18,5	34,4
Opowiadam się za jak najszybszym ich połączeniem	31,3	41,0
Trudno powiedzieć	12,8	6,6
	28,4	18,3

Źródło: *Polacy wobec kwestii niemieckiej...*, s. 3.

Przeważał pogląd, że jednakowo groźni są Niemcy z RFN, co z NRD (69%). Pozostali ankietowani bardziej obawiali się tych drugich (19%) niż pierwszych (10%). Stanowczo odrzucano jakiegokolwiek prawa Niemców do Ziemi Zachodnich (79%), a silnie popierano zadośćuczynienia osobom wywiezionym w czasie II wojny światowej na przymusowe roboty (83%)¹⁷.

Zamieszanie powstałe wokół kwestii połączenia państw niemieckich wyraźnie ostudziło sympatie Polaków wobec Niemców. Średnia temperatura uczuć wobec RFN, określona przez respondentów na skali termometru od -50 do +50°, spadła z +6 (październik 1988) do -3° (luty 1990). W lipcu 1989 r. tych, którzy mówili wprost, że nie lubią Niemców, było 49,9%, w lutym 1990 r. było ich 56,4%. Nastąpiło zatem wyraźne zahamowanie procesu przełamywania utartego wzoru postrzegania Niemców. Świadczyć o tym może również niemal powszechna akceptacja powiedzenia: „Jak świat światem — Niemiec Polakowi nigdy nie będzie bratem” (70%). Por. tabelę 9.

Minorowy wydzźwięk rezultatów sondażu z lutego 1990 r. nieco łagodziły odpowiedzi na pytanie: czy możliwe jest pojednanie między Polakami i Niemcami? Wykluczało taką możliwość 12% badanych, zapatrywało się sceptycznie 38%, optymistycznie — 41%, a 6% uważało, że jest ono całkowicie możliwe.

¹⁶ *Ibidem*, s. 3.

¹⁷ *Ibidem*, s. 4.

V. UWAGI KOŃCOWE

Celem artykułu było przedstawienie opinii i postaw społeczeństwa polskiego wobec RFN, NRD, Niemców jako narodu, stosunków niemiecko-polskich, problemu zjednoczenia Niemiec. Bazę dla omówienia stanowiły badania przeprowadzone w latach 1985-1990 (przed zjednoczeniem).

Tabela 8

Charakterystyka badanych	Polacy bardziej boją się: (w procentach)			Liczba osób
	Niemców	Rosjan	inna odpowiedź	
Ogółem	70,5	10,5	19,0	1487
Płeć				
Mężczyźni	69,0	9,8	21,2	726
Kobiety	71,9	11,2	17,0	761
Wiek				
Do 29	69,7	9,6	20,7	314
30 - 39	67,4	12,6	20,0	390
40 - 49	75,6	10,9	13,4	238
50 i więcej lat	70,7	9,3	20,0	540
Miejsce zamieszkania				
Wieś	69,3	10,5	20,2	564
Miasto	70,9	10,6	18,5	913
Wykształcenie				
Podstawowe	72,4	9,4	18,2	631
Zasadnicze zawodowe	71,2	10,9	17,9	313
Średnie	68,4	11,9	19,7	462
Ponadśrednie	66,0	10,6	23,4	141
Zagrożenie ze strony Niemców				
Odczuwa	75,8	7,1	17,1	1012
Nie odczuwa	58,5	18,1	23,4	448
Stosunek do RFN				
Sympatia	61,1	17,5	21,4	509
Obojętność	74,1	7,2	18,7	251
Niechęć	75,8	6,8	17,4	718
Stosunek do polityki RFN				
Pozytywny	59,5	21,0	19,5	210
Neutralny	66,9	10,7	22,4	496
Negatywny	76,5	7,0	16,4	724

Źródło: *Polacy wobec kwestii niemieckiej...*, Aneks.

Tydzień po zjednoczeniu Ośrodek Badania Opinii Publicznej PR i TV przeprowadził badania, które miały na celu ustalenie opinii czy zjednoczenie Niemiec jest korzystne dla Polski¹⁸.

¹⁸ O badaniach tych pisała m.in. „Gazeta Wyborcza” z 24 października 1990.

Zdecydowanie tak odpowiedziało 5% respondentów, raczej tak — 24%, raczej nie — 34%, zdecydowanie nie — 16%.

W porównaniu z ostatnimi badaniami (z lutego 1990) wzrosła więc liczba osób uznających zjednoczenie za korzystne. Nadal jednak przeważa przekonanie, że zjednoczenie Niemiec jest dla Polski niekorzystne. Prawie 50% jest zdania, że Niemcy będą stanowiły zagrożenie dla polskich granic, 24% że nie, 16% nie ma w tym względzie wyrobionego zdania.

Tabela 9

Charakterystyka badanych	Stosunek do porzekadła: „Jak świat światem — Niemiec Polakowi nie będzie bratem” (w procentach)				Liczba osób
	w pełni się zgadzam	w zasadzie się zgadzam	raczej się nie zgadzam	całkowicie się nie zgadzam	
Ogółem	38,3	38,7	18,8	4,1	1364
Płeć					
Mężczyźni	36,4	39,5	20,0	4,1	576
Kobiety	40,3	37,9	17,7	4,1	688
Wiek					
Do 29	31,3	40,9	23,5	4,3	281
30 - 39	33,4	41,7	20,0	4,9	350
40 - 49	35,9	41,7	20,6	1,8	223
50 i więcej lat	47,1	34,1	14,3	4,6	505
Miejsce zamieszkania					
Wieś	39,6	39,2	16,8	4,4	505
Miasto	37,5	38,6	20,1	3,8	849
Wykształcenie					
Podstawowe	43,4	38,3	14,2	4,2	572
Zasadnicze zawodowe	32,6	39,5	24,1	3,8	291
Średnie	37,3	38,1	20,5	4,1	370
Ponadśrednie	32,1	40,5	22,9	4,6	131
Zagrożenie ze strony Niemców					
Odczuwa	46,0	38,7	12,1	3,2	962
Nie odczuwa	19,1	39,3	35,3	6,3	382
Stosunek do RFN					
Sympatia	24,7	38,3	30,4	6,6	454
Obojętność	39,8	36,3	21,2	2,7	226
Niechęć	47,3	39,4	10,4	3,0	675
Stosunek do polityki RFN					
Pozytywny	21,2	32,1	37,5	9,2	184
Neutralny	28,5	42,5	25,8	3,2	442
Negatywny	49,4	38,3	9,3	3,0	690

Źródło: *Polacy wobec kwestii niemieckiej...*, Aneks.

Z większym optymizmem badani patrzą na gospodarcze skutki zjednoczenia, 43% sądzi, że będą korzystne dla Polski, 33% jest przeciwnego zdania, 22% uważa, że za pięć lat cała gospodarka polska będzie podporządkowana niemieckiej, 34% przewiduje obustronnie korzystną współpracę.

Nowe Niemcy — stary strach — tak zatytułowali publicyści „Gazety Wyborczej” komentarz do wyników najnowszych badań poświęconych połączeniu dwóch państw niemieckich.

Dla socjologa „stare” są przede wszystkim uwarunkowania ambiwa-

Tabela 10

Charakterystyka badanych	Pojednanie między Polakami a Niemcami jest: (w procentach)				Liczba osób
	całkowicie możliwe	raczej możliwe	raczej niemoż- liwe	całkowicie niemoż- liwe	
Ogółem	5,8	42,4	39,2	12,7	1461
Płeć					
Mężczyźni	7,1	40,8	39,4	12,6	715
Kobiety	4,6	43,8	38,9	12,7	746
Wiek					
Do 29	4,6	44,4	42,2	8,8	306
30 - 39	8,1	44,6	38,1	9,2	381
40 - 49	5,6	42,3	44,0	8,1	234
50 i więcej lat	5,0	39,6	35,9	19,4	535
Miejsce zamieszkania					
Wieś	4,6	42,8	41,9	10,7	549
Miasto	6,4	42,5	37,5	13,6	902
Wykształcenie					
Podstawowe	4,8	39,3	40,9	15,0	619
Zasadnicze zawodowe	7,1	41,6	38,7	12,6	310
Średnie	5,3	44,6	40,0	10,1	395
Ponadśrednie	8,8	51,8	29,9	9,5	137
Zagrożenie ze strony Niemców					
Odczuwa	3,6	34,2	45,3	16,9	997
Nie odczuwa	10,8	59,9	25,7	3,6	444
Stosunek do RFN					
Sympatia	11,1	56,9	26,6	5,4	504
Obojętność	5,3	43,7	40,9	10,1	247
Niechęć	2,1	31,4	47,5	19,0	701
Stosunek do polityki RFN					
Pozytywny	14,5	58,9	23,2	3,4	207
Neutralny	4,4	51,2	37,6	6,8	482
Negatywny	3,6	31,8	44,8	19,7	719

Źródło: *Polacy wobec kwestii niemieckiej...*, Aneks.

lentnego stosunku Polaków wobec Niemców i nieufność wobec zjednoczonych Niemiec.

Jednymi z ważniejszych są uwarunkowania historyczne. Obrazy i stereotypy powstałe w XIX i na początku XX w. wzmocnione zostały poprzez wydarzenia i skutki II wojny światowej. Wystąpiły uwarunkowania polityczne związane przede wszystkim ze sprawą granic i Ziemi Zachodnich Polski. Na uwarunkowania polityczne nałożyły się ideologiczne, związane z przynależnością do dwóch przeciwstawnych systemów ideologiczno-politycznych.

Doświadczenie rozbieżności wartości innego narodu w jednej dziedzinie prowadzi do dostrzegania rozbieżności w innych dziedzinach, w tym przede wszystkim gospodarczej i kulturalnej. Sprzyjał temu brak wiedzy, zaczerpnienie informacji, propaganda.

Niedostateczna wiedza o dwóch państwach niemieckich wpływała na tworzenie uprzedzeń i stereotypów. Było to tym łatwiejsze, że istniały dwa państwa niemieckie, że można było mówić o lepszych i gorszych Niemcach; lepszych tych z NRD, gorszych tych z RFN. Stereotyp ten przetrwał aż do lat osiemdziesiątych. Dopiero wówczas w świadomości Polaków upowszechnił się pogląd, że Niemców nie powinno się dzielić wedle linii granicznej i że bardziej nieprzyjaźni wobec Polski mogą być też Niemcy z NRD.

Dochodzimy w ten sposób do jeszcze jednego uwarunkowania jakim jest zależność postaw Polaków wobec Niemców i Niemiec, znanego lub domniemywanego stosunku Niemców do nas. W tym kontekście wspomnieć można, że analiza badań nad postawami społeczeństwa zachodnioniemieckiego wobec obcych państw i narodów (w przypadku NRD badań takich nie prowadzono) wykazuje, że Polacy przez cały okres powojenny należą do grupy narodów ocenianych negatywnie, że wśród cech, którymi obdarzono Polaków cechy negatywne, takie jak „brudny” i „leniwy” dominowały nad cechami pozytywnymi w rodzaju „lubiący wolność”.

Jak widać z tego niepełnego wyliczenia zakres czynników, które warunkują postawy Polaków wobec Niemców jest — czy raczej może być bardzo szeroki.

Wśród innych, nie wymienionych w powyższym zestawie, wymienić należy zależność od kontaktów osobistych, którym to strona niemiecka przypisywała duże znaczenie w procesie pojednania z Francją i Izraelem.

Istotna jest również zależność postaw wobec Niemców i RFN w zależności od indywidualnych nastawień wobec polityki (eksploracyjnego, obserwacyjnego, separacyjnego).

Kompleks uwarunkowań specyficznego stosunku Polaków wobec Niemców i Niemiec jest zatem szeroki. Sprawa połączenia Niemiec i emocji z tym związanych uwidoczniły, jak silne i żywotne są negatywne uprzedzenia i stereotypy. W tym sensie problem opinii i postaw społeczeństwa polskiego wobec Niemców i Niemiec zasługuje na dalszą uwagę badawczą.